

Sirjóra (Pillanatkép egy szótárszerkesztőség életéből)

Az ünnepelt, Jakab László, az alcímből már minden bizonnyal tudja, hogy az alábbiakban ismerős közegbe kerül: hiszen másról aligha lesz itt szó, mint az *Új Magyar Tájszótár*-ról, amelynek a munkálatok megindulásakor Bárczi tanár úr megtisztelő bizalmából mint ígéretes ifjú egyetemi hallgató maga is munkatársa lehetett. Gyűjtőként és ellenőrként megszámlálhatatlanul sok cédulán hagyva rajta monogramját, amellyel így még ma is szinte naponként találkozunk.

Hát igen, mert a munka — sajnos — ha vége felé jár is, de még mindig folyik, mint arról a közelmúltban, egy másik kedves „munkatársat”, Sebestyén Árpádot köszöntve (MNyj. 37: 105–110) részletesen beszámoltam.

De most hagyjuk a szótárnak még mindig bizonytalan kimenetelű szomorú történetét, s ragadjunk meg inkább egy derűs pillanatot, mert azért ilyen is bőven akad ebben a hosszú menetelésben. S egyúttal hadd szóljanak ezek a sorok a kutatói kíváncsiság hajtóerejéről, amely a nyelvi valóság iránt tényleg érdeklődőt mindaddig nem hagyja nyugodni, amíg problémájának megoldásához minden lehetőséget próbára nem tett.

* * *

Mivel munkánkat évtizedek óta állandó hajszolettségben, a lemaradottság kínzó állapotában végezzük, hacsak megbeszélendő szakmai probléma nem kényszerít, ritkán szoktuk szerkesztési „élményeinket” egymással megosztani. Egészen különleges, nagyon elgondolkodtató vagy nagyon humoros jelenségnek kell annak lennie, amellyel van merszünk „rabolni” a drága időt.

Hosszú Ferenc nemrégiben, a *si-siz* anyagrész szerkesztése közben ilyenekkel találkozott. *Sirjóra* — mondta a mindig gyanús *egyetlen*, füzesabonyi cédula címszava, amelyet a cédulázó Tordai Ányos közleményének (MNy. 31: 344) következő önálló, az előtte és utána állótól független bekezdéséből emelt ki: „Ott támaszkodott Jancsi elébb a *hallomfánál* (telefonoszlop), de hogy *szüle* rászólt, úgy elszaladt, *akar a sirjóra*. Egyszeribe *besillámlott* a csürbe (besurrant a kamrába).” A továbbiak azután Hosszú Ferenc „meséjéből” oly érdekesítően hömpölyögtek elő, s oly meglepő végkifejlethez vezettek, hogy kérésemre írásba

foglalta őket, ily módon vidám, de ugyanakkor szakmai szempontból nagyon is sok tanulságot nyújtó perceinket másokkal is megoszthatóvá téve.

„Amint a cédulát kezembe vettem, írja Hosszú Ferenc, engem is az kezdett el izgatni, ami a cédulázótól az előszerkesztőn át a szócikkíróig mindenkit: mi lehet az a *sirjóra*? Megnéztem én is a forrást, kiírtam a főntebb idézett bekezdést elejétől végig, ez azonban nem segített. Először valamiféle madárra gondoltam (például kiscsirkére vagy fácánra), de később az is eszembe jutott, hogy más állat, sőt bogár ugyanígy lehet.

Elkezdtem keresni a szó családját: hátha más betűrendi helyen találok hasonló adatot. *Serjóra*, *surjóra* nem volt, és ezeken a betűrendi helyeken más hasonló szó (például *seróra*, *suróra*) sincs. Megnéztem ugyanezeket a változatokat a *c*-nél, *cs*-nél, *sz*-nél: semmi hasonló! Végül már azt terveztem, hogy utánanézek a Nagyszótár cédulaanyagában, hátha ott kapok valamilyen segítséget. Mielőtt azonban ezt megtettem volna, még elvégeztem egy kísérletet: minthogy az adat egy olyan mondatban fordult elő, amelyet szóláshasonlatnak is lehetett tekinteni, és az ilyen típusú szóláshasonlatoknak fontos eleme az *elszalad*, *elfut*, megnéztem, vajon ezeknek a szócikkeknek a végén, a **Fr**:-val bevezetett rovatban milyen címszavakat érintő frazeológiai utalások vannak. Az *elszalad*-nál elég sok utalást találtam, de hasonló alakú szó nem volt közöttük. Az *elfut* csalódást okozott, mert ilyen típusú szóláshasonlatra egyáltalában nem volt utalás. Megnéztem még a *fut* szócikket: ott még az *elszalad*-hoz képest is sok utalás van, és köztük megakadt a szemem a *fürjfiók* címszón. Végre egy futómadár! — gondoltam. Odalapozva láttam, hogy a *fürj* szónak van *fir* változata, és a szócsaládot végignézve döbbenet láttam, hogy *fürjóra* címszavunk is van, amilyen például az MTsz.-ben nincs. Ez a szócikk két szóláshasonlatból áll, mindkettőt Berze Nagy János gyűjtötte Heves megyében: *Szaladt mint a firjóra* és *Úsz szalad, mint a firjóra* = 'gyorsan szalad'.

A *firjóra* adatokat látva nyomban a *söveg* és a *föveg* jutott eszembe, és az: nem hittem volna, hogy ez az eset a XX. században fordított irányban megismétlődik. Ekkor váltak fontossá számomra Tordai Ányos tájszavakat és népnyelvi mondatokat tartalmazó adatközlésének bevezető mondatai: »Nagy csomó cédulát találtam íróasztalom fiókjában. Régi szokásom, hogy azon melegében följegyzem az itt-ott hallott nyelvi különösségeket. Rendeztem s közreadom most e följegyzéseket, hátha akad köztük figyelemreméltó adat is.« (MNy. 31: 344).

Lehet, hogy a különös hangzású, ritkán használt *firjóra* szót az adatközlő ejtette rosszul, tévesen *sirjóká*-nak. A gyűjtő is félreérthette a szót, de az a valószínűbb, hogy a többszöri átmásolás során, esetleg a nyomdában vált az *f* betű *s*-sé.”

Talán mondanom sem kell, hogy mindezek után magam is belenéztem a *fürj* családhhoz tartozó szócikkekbe, és csodálkozva láttam, hogy ennek a madárnak a fürgesége, gyorsasága valamilyen formában szinte mindegyikben megjelenik.

Az alapszótól kezdve (*Friss, mint a fűrj*) a *fűrjcsirke*, *fűrjfiók*, *fűrjfiú* szócikkeken át az itt bemutatott *fűrjóká*-ig mindenütt akad egy szóláshasonlat, amely valakinek vagy valaminek az eleveenségéről, frissességéről beszél.

Mindenesetre Hosszú Ferenc esete a *sirjóká*-val megint meggyőzött engem arról, amit már a szótár szerkesztésének megkezdésekor éreztem: hogy tudniillik ezt a hangalaki és jelentéstani szempontból egyaránt rendkívül gazdag, de ugyanakkor sok szempontból heterogén, sokszor csak kemény kutatómunkával (vagy helyenként még úgy sem) értelmezhető anyagot igazán megnyugtatóan csak a maga teljességében való megszerkesztése után lehetne, kellene, kellett volna közzétenni. Csakis így lehetett volna elérni, hogy mindaz az érték, ami benne rejlik, valóban megbízható módon, szakszerűen napvilágra kerüljön, és a kutatás számára hozzáférhetővé váljék.

Mert a *sirjóká*-ügy természetesen nem az egyetlen, csupán példa az előszerkesztésnek hála nem túlságosan sok, de itt-ott mégis előforduló hibák közül. És ki tudja, volt-e, van-e, de legfőképpen: lesz-e még elegendő kutatói szenvedély és kutatói lelemény (no és persze idő!) a hasonló rejtélyek megfejtésére, és legalább a lehetőség engedte mértékben való korrekciójára.

Mert most azért akárhogy is, de Hosszú Ferenc búvárkodása nyomán a magányos *sirjóká* adatot viszonylag megnyugtató módon tudjuk felvenni szótárunk S betűs anyagába. Így:

sirjóká fn **Szh:** *Úgy elszaladt, akár a sirjóká* (Füzesabony 1359: 344): gyorsan elmenekül vhonnan. || **Vö.** *fűrjóká*.

S ahogy ilyenkor szoktuk: az *elszalad* igéhez póttalót, a *fűrjóká*-hoz pótvö.-t készítünk. Ily módon igyekeztünk menteni a menthetőt.

* * *

Nos, kedves Laci, ez a hiteles története annak, miért kedves, régi munkatársammal, Hosszú Ferencsel *együtt* köszöntöm Magát hetvenedik születésnapján. Úgy érzem: egy élő, valóságos pillanatát küldjük el annak a hosszú, de lassanként talán mégis célba futó munkafolyamatnak, amelynek megindításán Maga is fáradozott, s amelyre máig sem szünt meg odafigyelni. Kérjük, fogadja szeretettel. Mint — megítélésünk szerint legalábbis — szakemberhez leginkább illő, méltó ajándékot.

B. LŐRINCZY ÉVA—HOSSZÚ FERENC

